

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА I

Штампање зборника омогућила
Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама

Уредник
Проф. др Драгиша Бојовић

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА I

Зборник са научног скупа одржаног
25. новембра 2017. године на Универзитету у Нишу

Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу
Међународни центар за православне студије, Ниш
Центар за црквене студије, Ниш

2018.

САДРЖАЈ

Проф. др Драгиша Бојовић <i>Време прошло и време будуће</i>	11
Γεώργιος Νεκτάριος Λόης <i>Βυζαντινο-Σερβικές Συμφωνίες</i>	13
Γεωργιος Нектариос Лоис <i>Византијско-Српско Сагласје</i>	22
Бојан М. Томић, Милица М. Томић <i>Културно, историјско и научно наслеђе, и мултидисциплинарни приступ</i>	23
Војан М. Томић, Milica М. Томић <i>Cultural, historical and scientific heritage, and multidisciplinary approach</i>	31
Марко Дабић <i>Символ вере Светог Никите Ремезијанског</i>	33
Marko Dabić <i>Credo of Saint Nicetas of Remesiana</i>	40
Бобан Димитријевић <i>Питање папског примата у званичном дијалогу православних и римокатолика</i>	41
Boban Dimitrijević <i>The Papal primacy in the official dialogue between the orthodox and the roman catholic</i>	59
Бобан Миленковић <i>Тајна екуменизма</i>	61
Boban Milenković <i>Secret of ecumenism</i>	78
Павле Ботић <i>„Јеванђеље о спасењу два човека и пропасти свиња“ у интерпретацији светог Николаја Жичког и преподобног Јустина Ђелијског</i>	79
Pavle Botić <i>„The gospel about the salvation of two men and destruction of the pigs“ interpreted by Saint Nikolaj Zicki and Saint Justin Celijski</i>	86
Драгана Ј. Јањић <i>Свете мошти и канони помесних и васељенских сабора</i>	87
Dragana J. Janjić <i>Sacred relics and the canons of the local and ecumenical councils</i>	96

Ирена Љубомировић <i>Верска толеранција на примеру Константина Великог и његове политике према хришћанима и паганима</i>	97
Irena Ljubomirović <i>The religious toleration on the example of Constantine the Great and his policy toward Christians and Pagans</i>	105
Бранко Горгиев <i>Logos и tropos - Хераклит и Св. Максим Исповедник</i>	107
Branko Gorgiev <i>Logos and tropos - Heraclitus and St. Maximus the Confessor</i>	118
Александар Петровић <i>Ареопажитов спис De divinis nominibus /гл. 5/ и егзистенцијална поимања самог Добра, као узор познијој исихастичкој традицији у Византији и Србији</i>	119
Aleksandar Petrovic <i>Areopagits work De divinis nominibus /ch. 5/ and existential comprehending the Good alone, as a pattern to a latter isychastic tradition in Byzance and Serbia</i>	130
Слађана Ристић Горгиев <i>Двојни карактер ума у учењу св Григорија Паламе</i>	131
Slađana Ristić Gorgiev <i>Two characters of the mind in the teaching of St. Gregory the Great</i>	138
Драган Николић, Александар Ђорђевић <i>Хришћанство, црква и епитимије у најстаријем словенском правном зборнику „Закон судњи људем“ из IX века</i>	139
Dragan Nikolić, Aleksandar Djordjević <i>Christianity, church and epitimias in the earliest slavonic legal code „Zakon sudnyil lydem” (The law on the trial of people) from the 9th century</i>	151
Зоран Чворовић <i>Упоредни поглед на кривична дела против вере у Душановом законнику и Саборном Уложенију цара Алексеја Михаиловича</i>	153
Zoran Ćvorović <i>Beginning of incrimination of criminal acts against religion in Serbian and Russian law</i> ...	168
Ивица Живковић <i>Положај детета у цркви од Византије до данас</i>	169
Ivica Živković <i>The status of child in church from Byzantium to our time</i>	174
Душан Симић <i>Сведочанства у историјском делу Лаоника Халкокондила о градовима са територије данашње Републике Србије</i>	175
Dušan Simić <i>The testimonies about the cities on the territory of today's Republic of Serbia in the History of Laonicus Chalcocondyles</i>	190

Небојша Карталија <i>Света Гора као простор византијско-српско-руских духовних односа у периоду од XI до XV века</i>	191
Nebojša Kartalija <i>Mount Athos as a place of Byzantine-Serbian-Russian spiritual relations in the period from 11th to 15th</i>	208
Марија Копривица <i>Епископ Методије - савременик и сарадник Саве Немањића</i>	209
Marija Koprivica <i>Bishop Metodije, the disciple and the associate of Saint Sava</i>	217
Драгана Новаков, Реџеп Шкријељ <i>Непознат османски документ Рашко-призренске митрополије</i>	219
Dragana Novakov, Redžep Škrijelj <i>An unknown ottoman document of the Mitropolitanate of Raška and Prizren</i>	231
Славиша Недељковић <i>Српска црква на Косову и Метохији од Берлинског конгреса до устанка на Криту (1878-1896)</i>	233
Slaviša Nedeljković <i>Serbian church in Kosovo and Metohija from Berlin congress to the uprising in Crete (1878-1897)</i>	243
Мирко Станимировић <i>Повезаност литургије и архитектуре у православном средњем веку</i>	245
Mirko Stanimirović <i>Connection between liturgy and architecture in the Orthodox Middle Ages</i>	258
Ѓоко Ѓорѓевски <i>Библскиот пристап кон општествено ранливите групи во делата на Свети Климент Охридски</i>	259
Đoko Đorđevski <i>Biblical approach towards socially vulnerable groups in the works of St. Clement of Ohrid</i>	268
Дарко Крстић <i>Од постања до апокалипсе: библијски космогонијски и апокалиптички мотиви при опису градње Студенице и Хиландара у Савином житију Светог Симеона</i>	269
Darko Krstić <i>From the genesis to the apocalypse: the biblical cosmogonic and apocalyptic motifs in the description of erecting of monasteries Studenica and Hilandar in Saint Sava's the life of Saint Symeon</i>	280
Александра Костић Тмушић <i>Стари завет у делу Стефана Првовенчаног</i>	281
Aleksandra Kostić Tmušić <i>The Old Testament in the Work of Stefan Prvovenčani</i>	295

Драгиша Бојовић <i>Једна Теодосијева позајмица из „Писма Василија Великог Григорију Богослову о монашком устројству“</i>	297
Dragiša Bojović <i>One the odosius's borrowing from the letter of Basil the Great to Gregory the Theologian on monastic life's arrangement</i>	302
Драгомир Костић <i>Теодосијево Житије Светога Саве као роман</i>	303
Dragomir Kostić <i>Theodisius Žitije Svetog Save as novel</i>	326
Јелена Јонић <i>Животписац Данило II у виђењу Димитрија Богдановића у делу Студије из српске средњовековне књижевности и Милана Кашианина у делу Српска књижевност у средњем веку</i>	327
Jelena Jonić <i>Depiction of the Biographer Danilo II through Study of the Medieval Serbian Literature by Dimitrije Bogdanovic and Serbian Medieval Literature by Milan Kasanin</i>	334
Анђелија Милић <i>Снови као медијум за чуда исцељења и њихово тумачење у Византији</i>	335
Anđelija Milić <i>Dreams as the medium for miracles of healing and their interpretation in Byzantium</i>	345
Снежана Ј. Милојевић <i>Функција снова и виђења у српској житијној књижевности на примерима описа страдања и смрти</i>	347
Снежана Милојевић <i>Функција снов и видений в старой сербской литературы по примерам описания страдания и смерти</i>	370
Кристина Митић <i>Светитељке које пазе на женске послове</i>	371
Kristina Mitić <i>Female saints taking care of women's chores</i>	378
Слађана Алексић <i>Књижевнотеоријска мисао Светог старца Варсануфија Оптинског</i>	379
Сладжана Алексић <i>Литературно-теоретическая мысли Преподобного старца Варсонофия Оптинского</i>	389
Милица Вучковић <i>Византија као инспирација Милорада Павића</i>	391
Milica Vučković <i>Byzantine Empire as inspiration to Milorad Pavić</i>	399

Јелена С. Младеновић	
<i>Елементи православног и гностичког учења у поезији Новице Тадића</i>	401
Jelena S. Mladenović	
<i>The elements of orthodox and gnostic doctrines in the poetry of Novica Tadić</i>	412
Данијела Д. Здравих Михаиловић, Марко С. Миленковић	
<i>Духовност у савременој музичкој пракси: Бојана и Никола Пековић</i>	413
Daniijela D. Zdravić Mihailović, Marko S. Milenković	
<i>Spirituality in today's musical practice: Bojana and Nikola Peković</i>	420
Јована Бојовић	
<i>Семантички аспекти топонима у књижевном тексту Григорија Божовића</i>	421
Jovana Bojović	
<i>Semantic aspects of toponym structures in the literary text of Grigorije Božović</i>	433
Иван Н. Јовановић	
<i>Лексема Ноël/Божић у француској и српској перемологији</i>	435
Ivan N. Jovanović	
<i>Le lexème Noël/Božić dans la parémiologie française et serbe</i>	448

Драгана Ј. Јањић

Институт за српску културу, Лепосавић

Међународни центар за православне студије, Ниш - Србија

e-mail: dragana.janjicka@gmail.com

СВЕТЕ МОШТИ И КАНОНИ ПОМЕСНИХ И ВАСЕЉЕНСКИХ САБОРА*

Апстракт: Неодвојива веза светости и пројављања божанске благодати, даром чињења чуда, кроз земне остатке светитеља – Свете Мошти, тема су рада, у којем светост, тленост/нетленост, прослављање светитеља истицањем светозага мира, налазе своје утемељење у црквеним канонима и службама као пресудним чиниоцима у признавању светости.

Кључне речи: мошти, сабори, канони, Црква, светост, миро, нетрулежност.

У Цркви прослављање светитеља и величање њихових подвига заправо одражава истицање посебне благодати Божије према њиховој личности, која се истакла подвизима и смелошћу пред Богом (Еф. 3, 16; 2 Кор. 6, 16; 1 Кор. 2, 12, 13).¹ Према богословском схватању, мошти светитеља су уверљив доказ о обоженој материји кроз оваплоћење, а светитељи су чудотворни посредници између земаљског и божанског.² На тај начин, у богословском смислу, материја освећена Духом Светим постиже свој врховни божански смисао и циљ и своју богочовечанску бесмртност.³

Празновање једног лица као светитеља је плод заједнице, признатог спонтано у свести Цркве, односно у њеној пуноћи, а његово проглашавање и увођење у ред светих било је чисто саборски чин, уз учешће и сагласност представника Цркве, митрополита и епископа, прописано 34. апостолским и 9. правилом Антиохијског сабора.⁴ Дар чињења чуда, као доказ божанске благодати, сматран је јединим и неизбежним знаком светости.⁵

Прослављање светитеља повезано је са поштовањем њихових телесних остатака или моштију.⁶ Поштовање моштију базирано је на вери у реално присуство светитеља, односно на томе да се божанска сила једнако објављује како кроз целе нераспадљиве мошти, тако и преко најмањих делова, док је, с друге стране, потребно нагласити да су предмети поштовања били и предмети у поседу светитеља или оних који су били у контакту са њим.⁷ Већ врло рано Црква се изјаснила у корист праксе

1 Бумис, 2011, 174.

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. Бр. 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

2 Јањић, 2007, 132-133.

3 Поповић, 1978, 670, 676.

4 Голубинский, 1903, 22-23, 29. Бумис, 2011, 174-175. Милаш, 2004, 93, 59.

5 Голубинский, 1903, 31-37. Поповић, 1998, 43-47.

6 Голубинский, 1903, 31.

7 Бумис, 2011, 175. Delehaie, 1934, 75-76.

дељења честица моштију, објашњавајући ову праксу речима Светог Василија Кесаријског да су мошти светих Севастијских мученика биле присутне у више цркава и да су их штитиле, док Григорије Назијанзин и Теодорит истичу да још више рашчлањене и подељене мошти у различите гробове настављају да поседују њихово чудотворно деловање као да су неподељена тела светитеља.⁸ То пресудно правило утицало је и на праксу успостављања култа, кроз праксу *elevatio* и *translatio* моштију.⁹

Веродостојност моштију може бити двоструко схваћена: у историјском погледу, као истраживање права објекта на поштовање верника, и са правне, односно канонске стране, као одлучивање у којој мери ово право може да има за последицу развој и значај култа.¹⁰

Сам назив мошти – *λείψανο*, *reliquiae*, мошти < моштъ означава *мртво тело*, *људске остатке* (*humanorum corporum*) *светих упокојених*, *кости светитеља*,¹¹ од друге половине IV века добија техничко значење (8. правила Картагинског сабора (397) и Григорија Назијанзена, *Orat.* 5, 29).¹² Грецизирани термин *λείψανο* – *липсати* у српском језику означава: *угинути*, *црћи*, *умрети*, и углавном се односи на животиње, док у хуманом контексту описује стање исцрпљености, изнурености, завршетка живота.¹³ Из овог термина произилази и назив за *Липсанотеку* – Сребран/Златна Митра (посебно начињена за Свете Мошти тј. Свету Лобању), приликом полагања Светих Моштију у Светом Водом освећен Ковчег, током поступка вађења Часних Моштију из гроба.¹⁴ У науци се, по питању земних остатака светитеља, вршила категоризација моштију, односно прецизна термилошка одређења о стању у коме су се налазила приликом њиховог подизања из грובה и полагања у кивот. Наиме, реч је о моштима у виду нетрулежног целог тела и моштију/скелетних остатака, што, према Голубинском, израз цело и неповређено тело, представља топос, који не мора да означава нетлене мошти, већ би се односило на скелетне остатке у непоремећеном стању (*corpus integrum*, *corpus incorruptum*).¹⁵ У византијској религиозној традицији однос према нетлености/нетрулежности био је недоречен. У касновизантијском периоду била је присутна тенденција разматрања нетлености/нетрулежности моштију као знак греха.¹⁶ Успенски сматра да однос према нетрулежним моштима одређује код словенских народа однос према светости у односу на Грке, где појам светости није уско повезан за нетрулежним целивитим земним остацима, већ са костима у начелу, односно да је у ствари реч о архаизованом термину преузетом из ранохришћанског времена, повезаног са коптским наслеђем, а позајмљеног из старе египатске традиције.¹⁷ Наиме, генеза знака нетлености која са постепеним ширењем култа моштију постаје категорија и може да формира опозицију *тлености* (тлѣнїе – *уништавање*, *труљење*, *распадљивост*; тлѣнный – *пропадљив*, *трошан смртан*) и *нетлености* (нетлѣненеѣ, – йы, *који не подлеже труљењу*, *нераспадљив*; нетлѣнїе – *нераспадљивост*, *непропадљивост*, *непролазност*), указивала би на специфичност нераскидиве везе како са хришћанском

8 Bailio di Cesarea, 1999, 8, 110-111. Grégoire de Nazianze, 1983, 179.

9 Delehaye, 1927, 122-161. исти. 1912, 93-94. Јањић, 2007, 132-133. Бумис, 175. Поповић, 1978, 677. Поповић, 1998, 44.

10 Delehaye, 1934, 75. Leclercq, 1948, 2300-2312.

11 Lampe, 1961, 796. Divković, 1900, 911. Петковић, 1935, 120.

12 Grégoire de Nazianze, 1983, 5-29, 352-353. Јевтић, 2005, 311.

13 *Речник*, 1981, 465-466.

14 Желтов, 2006, 78-89. *Поступак вађења часних моштију из гроба*, (Симонопетра), 6.

15 Голубинский, 1903, 34.

16 Успенский, (2002), 191.

17 Успенский, 2002, 169, 175-177, 179. Atanasio, 2013, 92, 1, 428-429.

концепцијом васкрсења мртвих тако и са универзалном представом о значајној дихотомији земаљског и загробног живота уопште.¹⁸ У сваком случају, нетленост/нетрулежност тела не сматра се нужним предусловом светости.¹⁹

Сагледане у новозаветном духу, тајна светих моштију огледа се и у мироточивости, о чему говори апостол Павле: „Христов мирис Богу и међу онима који се спасавају и који гину. Једнима дакле мирис смртни за смрт, а другима мирис животни за живот. И то за ово ко је вредан?” (2 Кор. 2, 15-16).²⁰ Дар мироточења из *сухих костiju* сматран је даром чудотворења и знамењем велике божије благодати, који није доводио у питање светост појединаца и онда кад њихове мошти нису биле у нетрулежном облику, односно када је мироточивост заменила *виђење* њихових моштију и постала предметом поштовања путем целивања њихових гробова на којима истиче чудотворно миро.²¹ Примере таквог чудотворног мира налазимо на гробу Светог Симеона Немање, где се „миро изливало не само из светих моштију него из суhog камена и креча где беше на зиду насликан лик светог”, а пример мироточења налазимо и у манастиру Светог Прохора Пчињског. У параклису цркве пчињског манастира, званог Кивот, налазе се на источном делу зида трагови мира које је точило изнад места за које се претпоставља да је похрањен део моштију.²² Сличне примере мироточења имамо код Светог Димитрија Солунског, према чијем боготворењу је грађен и лик Светог Симеона Немање, за кога Сава предсказује да ће се пројавити као велики мироточац, подобан Светом Димитрију.²³ Писац Житија Светог Петра Коришког, Теодосије, приповеда да је Бог испунио мошти светитеља миомирисом и дариво им је благодат чудотворних исцелења.²⁴

С друге стране, у научној литератури наилази се на термин *балсамоване мошти*, који се у највећој мери односи на топос, целе мошти или на неповређена тела, прецизирајући да се у српској житијиној књижевности овај вид моштију означава и додатно сликовито надограђује богословским аргументима или описом *природног* изгледа моштију.²⁵ Углавном се терминима „цџли и нераздроушими обрџт”, „цџло нерастлимо нчџтоже врџдено” или пак „обрџтоше тџло нерастлимо њако ниџедному власоу главы него отџпадџшоу”, настојало нагласити да су сачуване мошти током *elevatio* из гроба пронађене целе и нераспадљиве, што недвосмислено указује да није реч о балсамовању него да је реч о чину обретења моштију које православна Црква практикује приликом отварања и подизања из гроба мошти светитеља.²⁶ Опис читавог поступка налази се у *Последовању преноса Светих Моштију* из светогорског манастира Симонопетре, са детаљним описом читавог поступка, и то на примеру два нова светитеља, св. Јустина Поповића и св. Мардарија Ускоковића, чија су тела откривена нетрулежна. Процесу откопавања приступа се према новозаветном предању, уз саборску сагласност, уз синхроно чишћење од земље и прање Светих Моштију млаком водом и белим вином и полагања истих на дрвено носило, како би се сушиле на сунчевој светлости. Наредног дана мошти се поново излажу сушењу на сунцу и помазују се

18 Успенский, 2002, 178. *Речник*, 1935, 139, 277.

19 Данило Други, 1988, 148-149. Поповић, 1998, 46.

20 Поповић, 1978, 682-683.

21 Голубинский, 1903, 35-37.

22 Стефан Првовенчани, 1988, 89. Доментиан, 1938, Теодосије, 1988, 154. Макуљевић-Смолчић, 2015, 138.

23 Доментиан, (1938), 86. Поповић, 2006, 59-60. Pallas, 1979, 44, 52.

24 Теодосије, 1988, 287.

25 Поповић, 2006, 46-50.

26 Теодосије, 1988, 229-230. Данило Други, 1988, 106-107. исто, 148-149.

помало маслиновим уљем и нардовим миром (Мр. 14, 3; 16, 1; Лк. 23, 56; 24, 1; Јн. 19, 40), где се после помазивања боја коже мења у тамнобраон, а затим се мошти обавијају ватом и белим платном или се привремено облаче у стихар и полагају у кивот.²⁷ *Nardu montana* је врло миришљава биљка, од које се још у стара времена правило етерично уље јаког и пријатног мириса. На Истоку је било у великој употреби код жена, како се може видети у Песми над Песмама, „мирисом су твоја уља прекрасна; име ти је уље разлито” (1, 2; 4, 14).²⁸ Сам термин *миро* означава благоугодни мирис из састава мноштва ароматичног биља, откривеног пророку Мојсију (2Мој. 30, 23–30), који је употребљаван за освећење и помазање богослужбених твари и свештенства, са строго ограниченом његовом употребом, док је у Новом Завету коришћено за помазање тела Господњег (Лк. 23, 56; Јн. 19, 39–40), а ширу примену налази у светотајинским богослужбеним радњама.²⁹

Неопходно је нагласити да свете мошти не припадају појединцу, него Цркви која је њихов простор испустио дејства Божијег.³⁰ Свети Василије, објашњавајући смисао поштовања моштију, каже: „Онај који додирује мошти мученика постаје учесник његове светости”, док Свети Григорије Назијанзин још конкретније прецизира да тела мученика имају исту моћ као и њихове душе, као и када бивају дотакнута и када су поштована; чак само капи њихове крви као и најмањи знак њихове жртве, у могућности су да испуне иста (чуда) као и (цело) тело: као исцелење од болести, пројављивање и провиђење.³¹ Свети оци, говорећи о чудотворној сили светих моштију, сведоче о моштима мученика које су биле у виду непропадљивог тела – класификујући их као *omnia ossa integra, sanguinis plurimum* или *per tot annos incorrupta*, док Свети Јован Златоусти лингвистички разлаже појам моштију описујући их као кости (*τὰ ὀστά*), и као прах (*ἡ κόνις*) или пепео (*ἡ τέφρα*), из чега наведени појмови имају вредност светих моштију, углавном у виду костију.³² Свети Јован Дамаскин у једној реченици резимира смисао поштовања светих моштију: „Светитељи су постали по благодати – *χάριτι* – оно што је Господ Христос по природи – *φύσει*, тј. постали су богови по благодати: чиста и жива обиталишта Божија”.³³

Поштовање мученика, њихових земних остатака – моштију, везано је са местом њиховог мучеништва и погребом. Мошти мученика биле су сматране за нешто драгоцене од злата, како је објавила црква у Смирни.³⁴ За Цркву је мучеништво представљало виши степен исповедања вере у Христа и хришћанског савршенства, мада се током времена проширује концепт мучеништва, који узима нови облик подвижничтва и заслуге својствене мученику, бранећи доследно православље кроз подражавање

27 *Гласник*, 2017, 288. spc.rs/sr/episkop_atanasije_jevtitsh_prenos_moshitiju_svetog_justina_novog. *Поступак вађења часних моштију из гроба*, (Симонопетра), 4-6. *Записник о ископавању моштију Св. Аве Јустина (Поповића) Новог Ђелијског у манастиру Ђелије 12. јуна 2014. године* – захваљујем се добронамерним пријатељима који су ми доставили електронском поштом *Поступак и Записник о вађењу Часних Моштију*. Мальцев, 1898, 385-405.

28 *Encyclopedie*, 1765, 26-27.

29 Мирковић, 1983, 53-58.

30 Бумис, 2011, 176.

31 Basilus Magnus, PG XXX, CXV, 112C. Grégoire de Nazianze, 1983, 179.

32 Basilio di Cesarea, 1999, 52. Ioannis Chrisostomo, PG L, 490, 551; PG, LX, 678-680; PG LXI, 582-583.

33 Јустин, 1978, 680-681.

34 Delehaye, 1927, 116. *Martyrio Sancti Polycarpi*, PG V, 1043-1044.

врлина и смирења мученика у свакодневном животу.³⁵ Поштовање мученика везано је са местом и даном њиховог страдања и одликовало се посебним литургијским сабрањем свих хришћанских општина којима је припадао и у исто време пружао је прилику сазивања годишњег помесног епархијског сабора, с правом надлежног епископа да у сагласности са клиром и народом установи дан прослављања светог и уврсти га у календар (синаксар, диптих, мученикослов).³⁶ Пример истовременог успостављања култа и уврштавања у ред светих налазимо у Житију Светог Симеона Немање.³⁷ Уврштавање у ред светих, Светог Симеона Немање, био је саборски чин на његовом првом годишњем помену, 13. фебруара 1206. године, у Студеници. Стекавши за то све неопходне услове (мироточење, изливање мира на дан помена, живописање светитеља, култ светитеља у кругу светогорског монаштва и верног народа, дар исцељивања), а ускладу са главом 35. Студеничког типика: „да славите успомену преблаженога и преподобног оца нашег ктитора кир Симеона монаха који је месеца фебрура, тринаестог дана...празнујте га светло, појањем и свећама...”, проглашава се светим, ако се има у виду да се грчки термин *ἀνακτήρισις των ἁγίων* (проглашење светим) или пак *ἀναγνωρισίς των ἁγίων* (признање светих) суштински разликује од термина *κανόνισμα* или *κανονισμός*, који се употребљава у контексту закона или озакоњења.³⁸ Чудотворни утицај моштију и њихово мироточење, осим благодатног и исцелитељског својства, постају и елемент политичке судбине земље.³⁹

С друге стране потребно је нагласити да преносом моштију Светог Симеона Немање у Студеницу и учвршћивањем култа првог српског владара, учвршћивали су се темељи српске самодржавности.⁴⁰ Имајући заштитника на небу „крз своје људе”, српска држава уврштавањем Симеона Немање у ред светих уједно добија и сакрални карактер и оправдава политичко постојање државе.⁴¹

Признавање светитеља у свести Цркве ишло је спонтано и утемељено је на народном поштовању које је изграђено око места, док је дар чињења чуда сматран јединим и неизбежним знаком божанске благодати.⁴² Годишње празновање светих мученика око њихових светилишта, уз присуство великог броја ходочасника, привлачило је и шаролики свет људи не много заинтересованих за молитвено сабрање, колико за место трговине, размене и забаве по гостионицама, или пак прослављање мученика заједно са нехришћанима, што је изазивало негодовање црквених власти и Отаца цркве, и приморало Цркву да заузме одређени став.⁴³ Дисциплинске мере предузете су још на сабору у Елвири (295. и 314. године), којима се правилом 34. и 35. санкционишу форме побожности над гробовима мученика, практиковане од стране побожних жена, да би став Цркве јасно био изнесен правилом 5. и 20. Ганргијског сабора (341), којим се забрањује покушај да се: „Дрско и са гнушањем осуђују зборови у

35 Голубинский, 1903, 16. Augrain, 1995, 723-724. Basilio di Cesarea, 1999, 25-28, 96, 112. Delehaye, 1927, 109-121, 162-189. исти, (1912), 5. Ioannes Chrysostomus, PG, L, 601. исти, PG LXIII, 93. исти, PG LXII, 357. Athanasius, PG XXVI, 912.

36 Голубинский, 1903, 22-23. Бумис, 2011, 174.

37 Доментиан, 1938, 85-89, 291-313. Теодосије, 1988, 154, 164-167. Петровић, 1986, 25-28.

38 *Студенички типик*, 1994, 111. Доментиан, 1938, 87-88, 94-101. Теодосије, 1988, 154-156, 164-167. Трифуновић, 1987, 65-70. Голубинский, 1903, 528-534.

39 Подскалски, 2010, 431, 436, 442. Magoulas, 1968, 246-259.

40 Стефан Првовенчани, 1988, 87-90. Петровић, 1986, 25. Доментиан, 1938, 76.

41 Благојевић, 2011, 149-152. Богдановић, 1991, 134-148.

42 Теодосије, 1988, 287. Јањић, 2007, 133. Павловић, 1965, 296.

43 Ioannis Chrysostomi, PG 50, 663. S. Basilii Magni, PG 31, 445B-448A. Rebillard, 2003, 163-174.

част мученика, или службе, које при истим зборовима бивају и успомене св. мученика”.⁴⁴

С друге стране, Црква је регулисала злоупотребу или сумњу у православно исповедање мученика, саборским дисциплинским одлукама које су санкционисале преступе. Случај донатистичког спора у Африци показује одлучност Цркве да на 2. Картагинском сабору (између 345. и 348) не уврсти у ред мученика оне који нису претрпели страдање за Христа или су се предали (1. правило).⁴⁵ Већ су сабори у Лаодикеји (између 343. и 381) и Картагини (401) донели дисциплинске мере против прослављања лажних мученика. Сабор у Лаодикеји правилом 9. и 34. доноси забрану да се верници окупљају на местима мученика–јеретика и да им одају поштовање, док 83. правило Картагинског (401) и 31. Трулског сабора (691) налажу да се не може подићи Црква без дозволе надлежног епископа и уколико је епископ није осветио, чак иако се у олтару налазе мученичке мошти. Правилу 34. Лаодикејског сабора забрањује се подизање олтара на пољима и виноградима за спомен мученика, уколико није установљено да је ту боравио или страдо Св. Мученик.⁴⁶ Већ Евагрије Схоластик примећује да су гробови светих постали предмет обожавања тога времена, а пренос моштију постаје општеприхваћена појава од друге половине IV века, што је навело цара Теодосија I (379 – 395) да изда едикт, 386. године, којим се забрањује ископавање из земље земних остатака мученика и њихов пренос у друга места, сматрајући овај чин врло тешким прекршајем (IX, 17, 7).⁴⁷ Забрана ископавања престала је да важи са новим едиктом цара Лава (457 – 474), којим се дозвољава пренос моштију са дозволом епископа поводом зидања цркве.⁴⁸

Према римским законима, место на коме се налазило тело (*sepulcrum*) умрлог заједно са зградом (*monumentum*) као *locus religiosus* било је заштићено законом *actio sepulcri violati*, што су искористили хришћани када су зидали у то доба цркве на месту где се налазило тело мученика. Овај закон нашао је историјски основ за установљење канонских одлука да ниједна црква не сме да буде без светих моштију. Правило 83. Картагинског сабора (401) озакоњује врло строго ову одлуку, и установљује: „Да се ни под каквим изговором не може држати успомена мученика, где нема тела или моштију њихових и да се има разрушити сваки олтар” (31. правило Апостолског сабора; 83. правило Картагинског сабора (401); 7. правило Седмог Васељенског сабора).⁴⁹ Овим правилом установљава се веза између жртве светих мученика и Христове жртве, односно евхаристијске жртве на гробовима земних остатака мученика – моштију (*ἐνσποριασμός τῶν λείψάνων*).⁵⁰ Према сведочанству светог Симеона Солунског, у храму Светих Апостола у Константинопољу још од давнина су посмртни остаци архијереја били полагаани испод олтара као и мошти светитеља, ради свештеничке благодати (*ὡς καὶ τὰ λείψανα ἁγίων διὰ τὴν τῆς Θείας ἱερωσύνης χάριν*).⁵¹ Пракса преноса моштију у храм ради освећења постепено је почела да се установљује од средине IV века, мада и после

44 Héfélé, 1907, 239-240. MacMullen, 1998, 92-94, 153-157. Милаш, 2004, II, 39, 45. Basilio di Cesarea, 1999, 35.

45 Héfélé, 1907, 839-841.

46 Милаш, 2004, II, 74-75, 92, 219-220; I, 510. Јевтић, 2005, 291, 295.

47 Évagre le Scholastique, 2011, I, 16, 176-181. Code Théodosien, 2009, II, 173-174. Saxer, 1980, 239-241.

48 Frier, 2016, I, 3.26, 86-87.

49 Троицки, 2011, 293. Мирковић, 1982, 102. Cyprianus Carthaginensis, PL IV, 817-834. Милаш, 2004, I, 89, 606. Јевтић, 2005, 44, 211, 357.

50 Милаш, 2004, I, 608. Милаш, 1902, 599-602.

51 Голубинский, 1903, 17, н. 4. Symeon Thessalonicensis, CCCLXIV, PG 155, 677-680.

VI века византијски чин освећења престола и храма полагањем Светих Моштију није било обавезно. Све до иконоборачког периода Свете Мошти нису полагане унутар престола, већ у било ком делу храма, да би тек после иконоборачке кризе полагање моштију светих мученика представљало доказ верности Православљу.⁵²

Црква је потврдила и озаконила поштовање светих моштију на седмом Васељенском сабору одлуком да: „Господ наш Исус Христос подарио нам је мошти Светитеља као спасоносне изворе који изливају разноврсна добротинства на немоћне. Стога они који се дрзну одбацити Мученике: ако су епископи – да се свргну, а ако су монаси и световњаци – да се лише општења”.⁵³ С друге стране, у 7. правилу Седмог Васељенског сабора, озаконјују се и успостављају све главне тачке иконоборачке јереси, пре свега забрана поштовања светих моштију, које су биле основа сваке цркве под олтаром, и то одређењем да се при посвећењу цркава мошти морају положити под олтаром, као бескрвне жртве: „Ако су који часни храмови посвећени без светих моштију мученика, наређујемо да се имају мошти у истима положити уз обичну молитву. Који пак посвети један храм без светих моштију, нека буде свргнут, јер је преступио црквено предање”⁵⁴.

Извори

- Atanasio di Alessandria, (2013), *Sant'Antonio Abate. La sua vita*, Bologna.
- Athanasius, *Vita S. Antonii*, cap. 47, PG 26, 912.
- Basiliius Magnus, *Homilia in Psalmum*, PG 30, CXV, 104-118.
- Basiliius Magnus, *Homilia in ebriosus*, PG 31, 445B-448A.
- Basilio di Cesarea, (1999) *I martiri, panegirici per Giulita, Gordio, 40 soldati di Sebaste, Mamante*, 147, Roma.
- Code Théodosien I-XV*, (2009) *Code Justinien, Constitutions Sirmondiennes*, II, SC 531, Paris.
- Cyprianus Carthaginensis, *Liber de laude Martyrii*, PL IV, 817-834.
- Frier, W. Bruce, (2016) *The Codex of Justinian*, I, Cambridge.
- Grégoire de Nazianze, (1983) *Contre Julie*, Discours 4-5, SC 309, Paris.
- Grégoire de Nazianze, (1983) *Discours, 4-5, Contre Julien*, 69, SC, 309, Paris.
- Данило Други, (1988) *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*, Београд.
- Доментиан, (1938) *Живот Светог Саве и Светога Симеона*, Београд.
- Encyclopedie ou dictionnaire raisonnédes sciences, des artes et des métiers*, (1765), XI, Neufchastel, 25-27.
- Записник о ископавању моштију Св. Аве Јустина (Поповића) Новог Телијског у манастиру Телије 12. јуна 2014. године*.
- Ioannes Chrysostomus, *De laudibus Sancti Pauli apostoli, Homilia IV*, PG 50.
- Ioannes Chrysostomus, *In epistolam ad Colossenses, Cap. III, Homilia VIII*, PG LXII.
- Ioannes Chrysostomus, *In epistolam II ad Corinthios, Homilia XXVI*, PG LXI.
- Ioannes Chrysostomus, *In epistolam ad Hebraeos, Cap. VI, Homilia XI*, PG LXIII.
- Ioannes Chrysostomus, *In martyres homilia*, PG 50.

52 Желтов, 2006, 70-71. Мирковић, 1983, 102, 187-190.

53 Јевтић, 2005, 203.

54 Милаш, 2004, 1, 606, 607. 70-71. Јевтић, 2005, 211.

- Ioannes Chrysostomus, *Laudatio Sancti patris nostri Eustathii Antiochiae Magne Archiepiscopi*, PG, L.
- Ioannes Chrysostomus, *Liber in sanctum Babylam contra Julianum, et contra gentiles*, PG 60.
- Héfélé, Joseph Charles, (1907) *Histoire des Conciles*, I, Paris.
- Héfélé, Joseph Charles, (1907) *Histoire des Conciles*, I/2, Paris.
- Grégoire de Nazianze, *Discours, 4-5, Contre Julien*, 69, SC, 309, Paris, 1983.
- Évagre le Scholastique, (2011) *Histoire ecclésiastique*, livres I-III, SC 542, Paris, 176-181.
- Martyrio Sancti Polycarpi*, PG V, 1029-1046.
- Милаш, Никодим, (2004) *Правила православне цркве с тумачењима*, I, II, Београд-Шибеник.
- Поступак вађења часних моштију из гроба*, (Симонопетра).
- Речник црквенословенског језика*, (1935), (пр. Сава Петковић), Сремски Карловци.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, (1981) XI, САНУ, Београд.
- Студенички типик, цароставник манастира Студенице*, (1994), (пр. Томислав Јовановић), Београд.
- Стефан Првовенчани, (1988) „Живот Симеона”, *Сабрани списи*, Београд.
- Теодосије, (1988) *Житија*, Београд.
- Symeon Thessalonicensis, *De sacro ordine sepulturae*, CCCLXIV, PG 155.

Литература

- Јевтић, Атанасије, (2005) *Свештени канони Цркве*, Београд.
- Augrain, Charles, (1995) „Martyr”, *Vocabulaire de théologie biblique*, Paris.
- Благојевић, Милош, (2011) *Српска државност у средњем веку* Београд.
- Богдановић, Димитрије, (1991) *Историја српске књижевности*, I, Београд.
- „Богослужбено прослављање новопросијавшег Мардарија (Ускоковића)”, (2017), *Гласник, службени лист Српске православне цркве* 8, 288.
- Голубинский, Евгений, (1903) *История канонизации святыхъ въ русской церкви*, I, Москва.
- Delehaye, Hippolyte, (1912), *Les origines du culte des martyrs*, Bruxelles.
- Delehaye, Hippolyte, (1927) *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, Bruxelles.
- Delehaye, Hippolyte, (1934) *Cinq leçons sur la méthode hagiographique*, Bruxelles.
- Divković, Mirko, (1900) *Latinsko-hrvatski rečnik za škole*, Zagreb.
- Castagno, Adele Monaci, (2008) „Reliquie”, *Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane*, vol. 3, Genova Milano, 4494-4499.
- Желтов, Михаил, (2006) *Реликви в Византии и древней Руси, письменные источники*, Москва.
- Јањић, Драгана, (2007) *Преподобни Петар Коришки*, Београд-Лепосавић.
- Lampe, W. H. Geoffrey, (1961) *A Patristic greek Lexicon*, Oxford.
- Leclercq, Joseph, (1948) „Reliques et reliquaires”, *DACL*, XIV/2, Paris, 2294-2359.

Макуљевић, Смолчић, Светлана, (2015) „Под благословом Светог оца Прохора Пчињског: сакрална топографија и место поклоњења”, *Манастир Свети Прохор Пчињски*, Београд-Варње, 125-154.

Мальцев Алексей, (1898) *Чины погребеніяи нѣкоторыя особенныя древнія церковныя службы Православной Каѳолической Восточной Церкви*, Берлинъ.

MacMullen Ramsay, (1998) *Christianisme et paganisme du IV au VIII siècle*, Paris.

Magoulias, J. Harry, (1968) „The lives of Byzantines Saints as Sources of Data for the History of Magic in the sixth and seventh Centuries A.D.: Sorcery, Relics and Icons”, *Byzantion*, XXXVII (1967), Bruxelles, 228-269.

Мирковић, Лазар, (1983), *Правослна литургика, други посебан део, (свете тајне и молитвословља)*, Београд.

Мирковић, Лазар, (1982), *Православна литургика, први општи део*, Београд.

Никодим, Милаш, (1902) *Православно црквено право*, Мостар.

Павловић, Леонтије, (1965) *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево.

Pallas, I. Dimitrios, (1979) „Le ciborium hexagonal de Saint-Démétrios de Thessalonique”, *Зограф*, 10, Београд, 44-58.

Панајотис, Ј. Бумис, (2011) *Канонско право*, Сарајево-Београд.

Петковић, Сретен, (1935) *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци.

Подскалски, Герхард, (2010) *Средњовековна теолошка књижевност у Бугарској и Србији (865-1459)*, Београд.

Поповић, Јустин, (1978), *Догматика православне Цркве*, Београд.

Поповић, Даница, (1998) „Светитељско прослављање Симеона Немање. Прилог проучавању моштију код Срба”, *ЗРВИ*, 37, 43-53.

Поповић, Даница, (2006) *Под окриљем светости. Култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији*, Београд.

Петровић, М. Миодраг, (1986) *Студенички типик и самосталност Српске цркве*, Горњи Милановац.

Троицки, Сергије, (2011) *Црквено право*, Београд.

Трифунковић, Ђорђе, (1987) „О настанку списка Светога Саве у светлости неких агиолошких појединости”, *Студеница у црквеном животу и историји српског народа*, Симпосион Богословског факултета у част осамдесетогодишњице манастира Студенице 5-7. октобра, Београд.

Rebillard, Éric, (2003), *Religion et sépulture*, Paris.

Saxer, Victor, (1980), *Morts, martyrs, reliques en Afrique chrétienne aux premiers siècle*, Paris.

Успенский, Борисович, Фёдор, (2002) *Скандинавы – Варяги – Русь: Историко-филологические очерки*, Москва.

Dragana J. Janjić

**SACRED RELICS AND THE CANONS OF THE LOCAL
AND ECUMENICAL COUNCILS**

Regarding the earthly remains of the saints, there was a scientific categorization of the relics, i.e. precise terminological definitions of the state of the remains in the moment of the elevation and laying into the chest. The terminology concerns relics in the form of the whole incorruptible body and relics/skeleton remains where term "whole and untouched body" doesn't necessary marks incorruptible relics, but concerns skeleton remains in undisturbed condition that isn't necessary the precondition of sanctity. The church established the connection between the sacrifice of holy martyrs, and the one of Christ, that is, Eucharistic sacrifice on graves of earthly remains of martyrs – relics, and regulated abuse or doubt at Orthodox confession of martyrs by council's disciplinary decisions which sanctioned offenders.